

# OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“



## Heel Israël zal behouden worden

I

Want, broeders, opdat gij niet eigenwijs zoudt zijn, wil ik u niet onkundig laten van dit geheimenis:

een gedeeltelijke verharding is over Israël gekomen, totdat de volheid der heidenen binnengaat, en aldus zal gans Israël behouden worden, gelijk geschreven staat:

De Verlosser zal uit Sion komen, Hij zal goddeloosheden van Jacob afwenden.

En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem.

Rom. 11 : 25 - 27

### Tweemaal Mozes!

„Zij omringden mij als bijen“ — deze beeldspraak uit Ps. 118 werd enkele weken geleden weer even begrijpelijk als actueel in het land van melk en honing.

De taxichauffeur, die Jacques Gans, columnist van De Telegraaf, van het vliegveld naar zijn hotel in Tell Aviv reed, wond er geen doekjes om: ach meneer, geloven doe ik niet; maar als we het deze keer wéér redden, móét ik wel gaan geloven!

Enkele dagen later waren Klaagmuur en Rode Zee getuige van Israël's lach en traan, klaaglied en vreugdepsalm.

Wie weet heeft deze man toen, ergens bij de Rode Zee als soldaat van Mosje Dayan met zijn broeders het lied van de eerste Mosje aangeheven:

ik wil den HERE zingen, want Hij is hoog verheven; het paard en zijn ruiters (de „tank“ van toen) stortte Hij in de zee (Ex. 15).

Zo goed als Israël's tweede Mozes, na negentien jaren van verre te hebben moeten toezien, met tranen in de stem bij de klaagmuur van Jeruzalem de psalm der ballingschap aanhief:

indien ik u vergete, o Jeruzalem,  
zo vergete mij mijn rechterhand (Ps. 137)

Liederen van de opgang, getoonzet in mineur en majeur, schenen voor deze dag geschapen (Ps. 120-134), en het „halleluja“ van vele psalmen kwam hier als vanzelf van de lippen.

Ook waren het niet alléén Israëli's die bij zichzelf zeiden: het is wonderlijk in onze ogen (Ps. 118 : 23).

### Een wonder?

Voor de derde maal in twintig jaar heeft Israël zijn vrijheid en bestaansrecht bevochten en met hand en tand verdedigd.

Opnieuw heeft het, binnen een week, de strijd tegen een overmacht gewonnen.

Opnieuw staan we menselijkerwijs voor een wonder. Voor het wonder, dat dit handjevol mensen, waarvan er ongeacht alle vorige en latere programs in de laatste wereldoorlog alleen al zes miljoen zijn afgeslacht, nog steeds in leven is en zo levensvatbaar is, dat het de woestijn en kale bergen van Kanaän in luttele jaren omtoert in een land, vloeiende van melk en honing.

Eindelijk schijnt dan toch de lijdende knecht des HEREN, waarmee Israël zich wel identificeert, voorspoedig te zijn en verheven te worden (Jes. 52 : 13 v.v.).

Is deze triomf geen wonder in onze ogen?

Bovendien wordt de gedachte aan een wonder nog verlevendigd, door de wetenschap dat alle

eeuwen door christenen zo'n wonder voor Israël hebben verwacht. Hoeveel beloften, aan Israël gedaan, staan immers nog uit en wachten op vervulling?

En schrijft Paulus niet zelf: ...en aldus (of: alsdan) zal heel Israël zalig worden?

### Israëls positie...

't Is begrijpelijk, dat onze politieke sympathieën aan de kant van Israël liggen.

Maar de vraag is, of wij onze politieke sympathieën mogen vereenzelvigen met onze christelijke idealen.

Wie gaat ons het meest ter harte?

De Arabier of de Jood?

De twaalf stammen van Israël of de twaalf stammen van Ismaël, die „zich tegenover al hun broeders hebben gelegerd“ (Gen. 25 : 12-18, vgl. 16 : 12)?

Is de Israëli bevoorrecht boven de Egyptenaar of Syriër?

Heeft God iets bijzonders met hem voor?

Is hij nog steeds een „verkorrene“ tegenover de anderen die „verworpen“ zijn?

E. R. Postma

Is het zo: de Israëli heb Ik „liefgehad“, maar de Ismaëliet heb Ik „gehaat“?

Is er, zo al geen aanzien des persoons, dan toch een aanzien des volks bij God?

Heeft de Jood bij Hem toch iets voor op de Mohammedaan, de klaagmuur op de moskee van Omar?

En is de muur dwars door Jeruzalem in Gods oog belangrijker dan bijv. die door Berlijn?

Is wat hier is gebeurd de omranking van het Godswoord: ...en also (alsdan) zal heel Israël zalig worden?

### ...al vroeg aan de orde gesteld

De vraag naar de positie van Israël is al heel vroeg uitdrukkelijk aan de orde gesteld in de christelijke kerk, ruim twintig jaar nadat een begin gemaakt was met het Messiaanse bevel: verkondigt het evangelie aan alle volken.

Dat is gebeurd in de brief aan de Romeinen: ik, Paulus, vraag dan: God heeft zijn volk toch niet verstoten?

Paulus zelf geeft daar een ondubbelzinnig antwoord op: volstrekt niet! En ten bewijze beroept hij zich op zichzelf: ik ben immers zelf een Israëliet, uit het nageslacht van Abraham, van de stam van Benjamin! God heeft zijn volk niet verstoten, dat Hij tevoren (vroeger?) gekend heeft (Rom. 11 : 1 v.v.).

Maar Paulus laat het daar niet bij. Verderop beroept hij zich uitdrukkelijk op een mysterie: want, broeders... ik wil u niet onkundig laten van een geheimenis...

Een geheimenis — wanneer Paulus dat woord in zijn beide handen neemt, glansen zijn ogen: het heeft immers alles te maken met zijn apostel van Jezus Messias zijn?

Een geheimenis, dat weet de apostel, is een verrassing, een grote en aangename verrassing, die God voorheen, van eeuwen her, had klaar

liggen, maar verborgen had gehouden. Geen sterveling had daar weet van. Profeten noch zieners konden daarachter komen. Geen wijsheid van deze wereld, zelfs niet van de beheersers van deze wereld, bezit daar de sleutel van. Gods geheim is ontoegankelijk voor menselijk inzicht en vernuft. Het ligt niet voor de hand en valt niet te verwachten.

Het is Gods zorgvuldig bewaard geheim, dat wacht om geopenbaard te worden: wanneer Hij wil en aan wie Hij wil!

### Een mysterie!

Op zo'n geheimenis beroept Paulus zich dus, als hij de vraag naar Israël's positie aan de orde stelt. En dan weet hij, dat hij iets mag bekend maken, namens zijn Heer, waar zijn lezers niet mee op de hoogte zijn en ook niet kunnen zijn; waar ze tot op dat moment niet op- en niet mee gerekend hadden.

Zijn uitdrukkelijk motief is dan ook: „...opdat gij niet eigenwijs zoudt zijn“. Zij moeten zich niet verbeelden, dat zij door eigen denkkracht tot de juiste conclusie inzake Israël's positie kunnen raken.

Zulke eigenwijsheid ligt trouwens in dit geval ook nog bedenkelijk dicht in de buurt van verbeelding en eigendunk. Paulus heeft hen in de voorgaande verzen al tweemaal gewaarschuwd, geen hoog denkbeeld van zichzelf te hebben — en dat dan natuurlijk tegenover Israël (11 : 18, 20).

Maar welke reden zou men voor die eigendunk kunnen hebben?

In de eerste plaats een schijnbaar heel vrome overweging: er zijn takken uit de olijfbom weggebroken, onvruchtbare takken, ongelovige Israëlieten; en daarvoor in de plaats zijn andere takken geënt, gelovig geworden heidenen, bloeiend hout. Is dat al geen reden genoeg om als heidenchristenen tegenover ongelovige Israëlieten een gepaste eigendunk te hebben?

### Romeins chauvinisme...

Door dit religieuze motief kan echter o zo makkelijk een nog heel wat minder edel motief heen gespeeld hebben. Paulus schrijft immers aan Romeinen. Anders gezegd: er ligt niet alleen maar een religieuze tegenstelling: gelovige-ongelovige, maar ook een politieke: Jood-Romein. Laten we niet vergeten: de enige brief, waarin Paulus het nodig heeft gevonden de positie van het volk Israël aan de orde te stellen, is de brief aan de gemeente te Rome!

Wie zal zich verbazen over een zeker chauvinisme ook bij Rome's burgers? Tenslotte zijn zij inwoners van de trotse stad vanwaaruit een rijk geregeerd wordt dat typerend „de hele wereld“ genoemd wordt.

Een Jood is en blijft niets meer dan een overwonnene. Allerwege valt hij op, wel het meest om zijn fanatiek vasthouden aan zijn lachwekkende godsdienstige zeden en vormt zodoende het mikpunt van ettelijke spottichten. Hij is een onhandelbare figuur in het Romeinse rijk, oproerig en gevaarlijk voor de Romeinse vrede. De ene keizer na de andere heeft al met hen te stellen gehad, ook in Rome, waar ze bij duizenden verblijven. Het is misschien nog maar een jaar of zeven, acht geleden, wanneer Paulus zijn brief schrijft, dat Keizer Claudius hen kort en goed allemaal uit Rome heeft verdreven, (Hand. 18 : 2) en mogelijk is aan deze verbanning pas een paar jaar voor zijn schrijven een

eind gekomen<sup>1)</sup>. 't Was bovendien niet de eerste keer, dat een Romeins keizer tot zo'n krasse maatregel zijn toevlucht nam. De Joden vormden een probleem, toen óók al; is 't dan een wonder dat Paulus juist hier Israël's positie aan de orde stelt? De Romeinen hebben daar kennelijk zo hun eigen gedachten over. De maatregel van Claudius lag hun nog vers in het geheugen; daar heb je 't al, zullen ze gedacht hebben, altijd weer het zelfde liedje. En, christen geworden, hebben ze allicht gedacht: ze zijn zelfs zover gegaan, dat ze hun eigen Messias gekruisigd hebben! Geen wonder dat ze zich de haat van God en mensen op de hals hebben gehaald. Dat ze als „de wandelende Jood” de geschiedenis ingaan. Hun verdiende loon! Als Revius dicht: 't en zijn de Joden niet, Heer Jesu, die u kruisten...., dan zijn zelfs wij nog geneigd schamper te vragen: o nee?!

### ... Christelijke deemoed!

Maar als er één brief is, waarin Paulus zich teweer stelt tegen „je verdiende loon”, dan is 't wel de brief aan de Romeinen! Geen „loon naar werken”, maar genade, gerechtigheid door het geloof — dat is het grote thema en de bijbelse boodschap, de inhoud van het evangelie van Messias Jezus, dat Paulus als geroepen apostel (1:1) ook aan de gemeente te Rome prediken wilde (1:11 v.v.) en metterdaad predikt. Geen christen-uit-de-heidenen, ook geen Romein past het daarom zich te verheffen boven Israël (11:18, 20)! Slot volgt

<sup>1)</sup> Zie hiervoor: Prof. J. v. Bruggen, De oorsprong van de kerk te Rome, Groningen 1967.

## Een en ander over taal en spelling

(slot)

Zo is er dus al heel wat afgedongen op de regel: schrijf zoals ge spreekt. Die regel leent zich in de verste verte niet voor algemene toepassing en daarmee is hij al veroordeeld. Hij is in strijd met gezonde taalbeschouwing.

Een ander bezwaar is gelegen in de afkomst van de woorden. De in het begin genoemde commissie wil dat we voortaan „tuis” zullen schrijven in plaats van „thuis”. Maar in het woord „thuis” is de gedachte aan „huis” nog volkomen levend. Het woordbeeld roept die gedachte dan ook onmiddellijk op. Ook voor leerlingen van de lagere school zit er niets vreemds in dat dit woord geschreven wordt met een h erin.

Er zijn ook bezwaren wanneer we denken aan het verband van het Nederlands met andere talen. We schrijven allang niet meer sch waar s gesproken wordt: vis, Frans, Duits, behalve in woorden die eindigen op -isch (logisch, historisch etc.), maar in de Scandinavische talen is deze uitgang volkomen intact in de vorm -sk. „Duits” is in het Deens „tysk”. En, om dicht bij huis te blijven: ook het Fries kent deze uitgang („frysk”, „fisk”). Waarom moeten wij dan zo haastig opruiming houden? Bovendien: het verschil -s/-sch duidde in vele gevallen het verschil tussen bijwoord en bijvoeglijk naamwoord aan.

Zeker, wanneer we pas nú Nederlands gingen schrijven, zouden we beginnen met een spelling die zoveel mogelijk de gesproken taal benadert. En ook dán zouden we met verschillende factoren (als b.v. de analogie) rekening moeten houden. Maar... er is een historie en er zijn taalverbanden. Daarvan moeten we ons niet isoleren.

De kwestie van de duidelijkheid moet óók wel overwogen worden. In de taal gaat het erom iets aan een ander mee te delen. Welnu, dan moet er duidelijkheid zijn, opdat we ook op deze wijze onze naaste liefhebben, opdat er geen, althans zo weinig mogelijk, misverstand ontsta. We hebben nu, geloof ik, vier woorden „was”: wrijfwas, klerenwas, was in de zin van toename, groei, en de verleden tijd van het werkwoord „zijn”. Voorheen schreven we de klerenwas met -sch. In het Fries is nog duidelijk een k aanwezig.

Het is helemaal niet erg dat de geschreven taal tekens, letters bevat, die in de gesproken taal niet of niet meer gerealiseerd worden. Dat komt voor in alle talen, die ook als geschreven taal reeds een historie hebben. In het Syrisch werd de derde persoon meervoud van het werkwoord precies eender uitgesproken als de derde persoon enkelvoud, maar in de geschreven taal kan men zien: dit is een meervoudsvorm. In het Arabisch wordt in de gesproken taal de slotletter van het lidwoord (al) in zeer vele gevallen geassimileerd aan de beginletter van het zelfstandig naamwoord: ar-radzjoeloe = de man, maar men blijft schrijven: al-radzjoeloe. Ik zal de lezer niet vermoeien met voorbeelden uit andere talen. Ze zouden in ruime mate te noemen zijn. De conclusie is duidelijk: de geschreven taal heeft een zekere mate van zelfstandigheid gekregen, en deze zelfstandigheid komt menigmaal ten goede aan de duidelijkheid, een duidelijkheid die in de gesproken taal veelal op andere wijze naar voren kan treden.

Het verloop van de historie is niet in alle talen gelijk. Ik wil ook niet beweren dat nooit wijzigingen in de spelling zouden mogen worden aangebracht. Maar wanneer wijziging overwogen wordt moet met verschillende factoren rekening gehouden worden, en geen der factoren mag het alléén voor het zeggen hebben. In het ene geval zal wellicht de ene, in het andere geval de andere factor meer gewicht in de schaal moeten leggen.

Nog even iets over „toorn”. Ik begrijp niet waarom de commissie voorstelt voortaan „toren” te schrijven. In de eerste plaats: er is al een woord „toren”; in de tweede plaats: het bijvoeglijk naamwoord is „toornig”; in de derde plaats: we zeggen toch ook „toorn”! al zal er misschien bij sommigen een lichte toonloze e. insluipen. Bij „doorn” ligt het iets anders, omdat daar niet een ánder woord „doren” naast staat en omdat een meervoud „dorens” aanwezig is. Dit laatste overigens naast „doornen”. Het woord „toorn” heeft geen meervoud. Wel is er een werkwoord „toornen” en dat is geheel iets anders dan „er bovenuit) torenen”.

### B. Jongeling

En nu nog enkele opmerkingen over en naar aanleiding van de bastaardwoorden. Er zijn talen die heel gemakkelijk woorden van vreemde herkomst opnemen en inpassen in het eigen spellingsysteem, b.v. het Spaans. Onlangs kwam ik in een Spaans tijdschrift-artikel het woord „mysticisme” tegen. Dit woord is van Griekse herkomst. De Spanjaard schrijft „misticismo”. De „Griekse y” is dus vervangen door de i. Dit vindt trouwens ook z'n oorzaak in het feit dat in het Spaans de y medeklinker is: = j. De Spaanse j wordt uitgesproken als ch. „Synthetisch” (ook van Griekse herkomst) is in het Spaans „sintético”, „synoniem” is „sinónimo”, „synode” is „sinodo”. Het Frans is hierin minder gemakkelijk en evenzo het Nederlands, terwijl men in Duitsland erg handig is in het vinden en/of samenstellen van eigentalige woorden: „Fernsprecher” voor „telefoon”; ook: „Ruf” (Firma X, ...strasse..., Ruf 1111), „Rundfunk” voor „radio”, „Fernsehen” voor „televisie”.

Het is niet zo eenvoudig om uit te maken welke woorden als bastaardwoorden betiteld moeten worden. Het is een natuurlijk verschijnsel dat woorden uit de ene taal overgenomen worden in de andere. Maar wanneer is het nu zover dat zulk een woord in de andere taal een wettige plaats inneemt? Het Nederlandse woord „bolwerk” is als „boulevard” overgenomen in het Frans, en dat woord is vervolgens weer in het Nederlands teruggekomen. Ik vraag me af of we langzamerhand niet moeten gaan schrijven „boelewaard”! Het woord „polder” is eveneens overgenomen in het Frans. En het woord „eendekooi” is op merkwaardige wijze overgegaan in het Engels, in dezer voege dat het begin: „een”, werd opgevat als lidwoord en dat de rest (verengelst tot „decoy”) als zelfstandig naamwoord ging fungeren.

In het Nederlands zijn we tot op heden gebleven bij „eau de cologne” (water van Keulen), waarvan de commissie nu „odeklonje” wil maken, maar al lang geleden is „l'eau de reine” (het koninginnewater) opgenomen in de vorm „loderein” (een „lodereindoosje”; 't is iets uit de oude doos, wij kennen het niet meer). Ik vermoed dat de benaming „l'eau de reine” gemakkelijker werd vernederlandst omdat de l' niet (meer) begrepen werd als het Franse lidwoord.

Het woord „filosofie” is ongetwijfeld van vreemde (Griekse) herkomst. Maar het is mij een raadsel waarom de commissie voorstelt „filozofie” te gaan schrijven. Zo spreek ik het in elk geval niet uit, en dat geldt ook voor anderen bij wie ik navraag gedaan heb. 't Is mij ook een raadsel waarom „dejeuner” voortaan „dejeunee” gespeld zou moeten worden. Waarom dan niet „dezjeunee”? En waarom niet „trottwaar”?

Er zouden meer vragen te stellen zijn. Dat is echter maar vermoeiend. Het komt mij voor dat de commissie niet genoeg rekening heeft gehouden met álle factoren die behoren mee te spreken.

De spellingkwestie is niet zo'n eenvoudige zaak. 't Is heus niet alleen maar een kwestie van schrijfwijze, doch mede een kwestie van taal, waarbij het gehele taal- en spellingstelsel in rekening gebracht moet worden, en ook het feit dat de geschreven taal een zekere zelfstandigheid heeft verworven, naast de gesproken taal, tengevolge waarvan de geschreven taal ook overkoepelend kan werken met betrekking tot de verschillende streektaalen en aldus de eenheid kan bevorderen. Er is een standaard-Nederlands, een standaard-Frans enz. En al spreekt niemand die standaardtaal volkomen zuiver, de geschreven taal is een krachtig middel om haar in stand te houden, zodat ieder zich in een bepaald taalgebied in die taal verstaanbaar kan maken, ook al wordt in de streek waar hij vertoeft een streektaal (dialect) gesproken.

In Spanje zou men, uitgaande van de nu al vele malen genoemde regel, óf de letter b óf de v kunnen afschaffen, want ze worden precies eender uitgesproken. Maar neen, dat zou toch ook weer niet gaan, want beide klinken ze nu eens als b dan weer als v (ongeveer onze w), al naar de plaats waar ze voorkomen: in eenzelfde woord moet de desbetreffende letter nu eens als b dan weer als v uitgesproken worden. En nu zou het toch dwaasheid zijn hetzelfde woord de ene maal met de ene, de andere maal met de andere letter te schrijven.

Dat b en v in het Spaans zo dicht bij elkaar liggen is niet zo vreemd als het op het eerste gezicht lijkt. De b is een stemhebbende lipletter en tevens een „plofletter”: men kan een b niet aanhouden. Met de b correspondeert de v als stemhebbende lipletter die wel aangehouden kan worden. Deze correspondentie loopt precies parallel met die tussen p en f. Het verschil is alleen dat p en f niet stemhebbend zijn. U moet het maar eens proberen met uw vingers in uw oren. Houd dan eens een poosje een f aan en een v: de v zal in uw hoofd dreunen, de f is alleen maar een uitblazen van adem bij een bepaalde stand van de lippen.

Welnu, het is ons niet vreemd dat een p waaraan een h is toegevoegd uitgesproken wordt als f: Philips II, al gebruiken wij de ph hoofdzakelijk in woorden van vreemde herkomst. In zulke woorden wordt trouwens deze lettercombinatie hoe langer hoe meer vervangen door f (niet meer „philosophie” maar „filosofie”). Evenals nu een p door toevoeging van aspiratie (ademstroom) tot f kan worden, kan een b tot v worden, al heeft bij ons het schrijfsymbool bh geen ingang gevonden. De parallelle is volkomen zuiver. Wie iets van Hebreeuws weet is bekend met het feit dat de Hebreeuwse letter pè soms als p soms als f wordt uitgesproken, en de bêt soms als b en soms als v (w). Ook weet een gymnasiast dat het Latijnse „habère” (hebben) in het Frans „avoir” is geworden. En als we nog wat dicht bij huis blijven: het Duits heeft vaak een b waar wij een v hebben: Abend, avond; geben, geven; parallel of anti-parallel met de afwisseling p/f: aap, Affe; slapen, schlafen.

Dat men in Spanje beide letters laat voortbestaan is te danken aan het vasthouden aan de afkomst van het Spaans uit het Latijn: waar het Latijn een b heeft schrijft het

Spaans een b, en datzelfde geldt voor de v. Hier is dus een taalhistorisch motief in geding hetgeen óók een zaak van betekenis is. En natuurlijk is het voortbestaan van beide letters mede te danken aan het feit dat beide klankwaarden inderdaad voorkomen in de gesproken taal, zij het dan dat ze elkaar

kruisen, hetgeen echter op een bepaalde, regelmatige wijze geschiedt.

Onze slotsom is: aan de spelling van een taal zit meer vast dan men zo zou denken, en hierin mag niet maar wat geïmproviseerd worden, ook niet vanuit een (onjuist) dilemma; progressief-conservatief.

# Kerkelijk leven

## Kampen II

Ter nadere informatie van onze lezers geven wij in deze rubriek plaats aan hetgeen de Kerkeraad van de Gereformeerde Kerk aan de gemeente mededeelde.

Hier volgt het:

Geliefde broeders en zusters,

In de kanselafkondiging van zondag 25 juni deelde de kerkeraad u mede zijn weloverwogen oordeel over de actie van de broeders W. C. van Dijk en D. J. Gritter:

„dat deze broeders zich schuldig maken aan de censurabele en schorsingswaardige zonde van openbare scheurmaking”.

Voorts werd afgekondigd:

„De kerkeraad zal zich in zijn vergadering van morgenavond beraden over wat hem verder te doen staat”.

Dat laatste is in de vergaderingen van maandag 26 juni en woensdag 28 juni geschied.

Als resultaat van dat beraad deelt de kerkeraad u mede:

A. dat hij zijn oordeel over het optreden van deze beide broeders handhaaft.

Daarvoor heeft de raad de volgende gronden:

De broeders stellen, dat door de kerkeraad „de mogelijkheid van ambtelijke samenwerking verboden is, en dat de band met de zusterkerken, die IN DE BELIJDENIS DER WAARHEID LIGT, is doorsneden”.

De broeders schrijven hier dat er een conflict zou bestaan aangaande de belijdenis der Waarheid, waarbij de kerkeraad tegen de belijdenis der Waarheid zou gesproken hebben.

De kerkeraad ontkent dat.

Er is in de kerk van Kampen géén geschil aangaande de belijdenis der kerk.

Nimmer is door deze broeders, noch door anderen, een klacht, een aanklacht ingediend, welgefundeerd, met poging tot bewijs uit de Schriften of uit de belijdenisgeschriften der kerk.

Nimmer heeft de kerkeraad bijgevolg daarin ooit enige uitspraak behoeven te doen of gedaan, nimmer werd zulk een leergeschil aan een meerdere vergadering voorgelegd.

Daarom mag de kerkeraad met een beroep op de feiten, verklaren, dat door niemand gesteld mag worden: de kerkeraad van Kampen duldt leringen, die in strijd zijn met de Schrift of ook met de belijdenis der kerk.

Zijnerzijds verklaart de kerkeraad daarenboven dat hij met de broeders, die hun oproep tot afscheiding van de kerkeraad en tot afzonderlijke bijeenkomsten deden uitgaan geen enkel leergeschil heeft. En deze feiten maken de daad van genoemde broeders en van hen, die hen steunen, tot een daad van openbare scheurmaking.

De enigheid des geloofs, waarin de Zoon van God zijn gemeente vergadert, Heid. Cat. antw. 54, en die de Heilige Geest onder ons werkte en werken wil, het „één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die daar is boven allen en door allen en in allen”, Efeze 4 : 5 en -6, is, ondanks allerlei meningsverschillen, ondanks allerlei zwaarigheid, niet verbroken. Durven de broeders te zeggen, dat zij, zich afscheidende van hun mede-ouderlingen en de diakenen, zich hebben afgescheiden van hen, die niet van de kerk zijn?

Hunnerzijds durven de ouderlingen en diakenen het niet aan, te zeggen: Zij zijn, van ons uitgegaan, maar zij waren van ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zouden zij bij ons gebleven zijn, maar aan hen moest openbaar worden, dat niet allen uit ons zijn, I Joh. 2 : 19.

En daar ligt nu de diepe smart van dit gebeuren. Indien de enigheid des geloofs door de kerkeraad verbroken was en deze in dat kwaad hardnekkig en tegen de broederlijke adviezen der zusterkerken in zou hebben volhard, dan was het zich onttrekken aan zulke kwade herders plicht der gelovigen. Zouden broeders zijn heengegaan, die niet uit ons waren, dan zouden we met smart van hen moeten getuigen: dat zij vijanden van het kruis van Chris-

tus zijn, Phil. 3 : 18.

Noch het een, noch het ander is het geval.

En dat nu maakt, bij de enigheid des Geestes, Ef. 4 : 3; de enigheid des geloofs, Ef. 4 : 13, de daad van de broeders tot een daad van scheurmaking, een zonde: Is Christus gedeeld?, I Cor. 1 : 13.

En wanneer in dit verband wordt gesproken over de „Open Brief”, dan verklaart de kerkeraad bij deze dat hij nimmer zich achter deze „Open Brief” heeft gesteld; nimmer enig oordeel over dit stuk heeft uitgesproken. Hij heeft alleen, toen een broeder der gemeente eiste dat hij met ds. J. O. Mulder, die dit schrijven mede ondertekende, zou handelen, gelijk getrouwe herders met een wolf in schapevacht behoren te handelen, dat niet geweigerd,

maar slechts gevraagd dat deze broeder met de Schriften zou bewijzen, dat ds. Mulder zulk een wolf in de schaapskooi van Christus is.

Deze broeder beriep zich op de classis.

Deze classis achtte de vraag naar Schriftbewijs rechtmatig.

Daarna ging deze broeder naar de Particuliere Synode.

Deze achtte, overigens zonder enig argument, Schriftbewijs overbodig.

Daarop heeft de kerkeraad die broeder nogmaals vriendelijk om Schriftbewijs gevraagd.

De raad heeft aldus een uitspraak ener particuliere synode niet voor vast en bondig gehouden, zonder daarbij THANS uit te spreken hoe en op welke wijze hij tegenover een volgende particuliere synode (1968) of een volgende generale synode (1970) zou handelen in deze zaak.

## G. Visee

Dat heeft immers de tijd nog?

Maar het niet voor vast en bondig houden van een besluit ener meerdere vergadering is toch mogelijk in een vrijgemaakte kerk, die artikel 31 van de kerkenorde onderhoudt?

Ook op dit punt is de enigheid der leer niet verbroken: de kerkeraad was met br. J. Kamphuis nog volop in gesprek, en heeft op zijn brief van 8 juni nooit antwoord ontvangen.

B. Hier was openbare scheurmaking.

Een censurabele en schorsingswaardige zonde.

En hier rijst de vraag: moet de kerkeraad nu ook metterdaad de censuur oefenen en tot schorsing van deze broeders overgaan?

Het antwoord luidt ontkennend.

Immers deze broeders hebben de gemeente achter haar opzieners weggeroepen en zich zelf aan hun opzicht onttrokken, aan wat zijn noemen de „ontrouwe ambtsdienst” van de kerkeraad. Zij hebben daarmee verklaard dat zij aan de tafel des Heren, waar deze opzieners opzicht en tucht oefenen, niet willen en niet zullen aanzitten.

En bovendien zijn deze broeders voor vermaan der opzieners niet meer bereikbaar, gelijk ook reeds gebleken is door hun weigering de ouderlingen als dienaars van Christus te ontvangen. Zij hebben zich geplaatst buiten de gemeente, die deze „ontrouwe” ombtsdragers erkent.

De apostel schrijft aan de Corinthiërs: Staat het soms aan mij, hen te oordelen, die buiten zijn? Oordeelt ook gij niet alleen hen, die in uw kring zijn! Hen, die buiten zijn, zal God oordelen. I Cor. 5 : 12, 13.

Hetzelfde geldt t.a.v. een schorsing. De broeders verwerpen vier dienaren des Woords, veertig ouderlingen en vijftien diakenen, die tezamen met hen de raad der kerk vormen en hebben daarmee zelf de dienst waartoe zij van deze gemeente tezamen met deze broeders geroepen waren, onder ons neergelegd.

Daarom kan en mag de kerkeraad, zolang deze

broeders in deze zonde blijven, niet meer, maar ook niet minder zeggen: ontvangt deze broeders niet meer als auderling der gemeente.

„Broeders, ik vermaan u hen in het oog te houden, die oorzaak zijn van allerlei tweedracht en ergernis, hetgeen strijdt met de leer, die gij hebt ontvangen. Vermijdt hen.”, Rom. 16 : 17. „Een mens, die scheuring maakt, moet gij, na hem een en andermaal terechtgewezen te hebben, afwijzen; gij weet immers, dat zo iemand het spoor geheel bijster is, en dat hij zondigt, terwijl hij zichzelf veroordeelt”, Titus 3:10. De kerkeraad vermaant u: hebt geen gemeenschap met hun werken.

Dat is de rechte wijze van deze broeders lief te hebben. Sluit uw hart niet voor hen toe, maar blijf voor hun wederkeer bidden; vermijdt alles wat hen daarin zou kunnen hinderen. Betoon hun in woord en daad, dat we op hun terugkeer wachten, en dat wij ons daarover verblijden zullen, I Cor. 13 : 6.

En de kerkeraad verklaart daarbij zijnerzijds dat hij, tot vrede bereid, elke poging tot verzoening van harte zal aangrijpen.

Voorts wekt de kerkeraad u allen op u met hem te vernederen onder de krachtige hand Gods, opdat Hij ons verhoort te zijner tijd, I Petr. 5 : 6, en in onderwerping aan de Heilige Schriften en in trouw aan de volkomen leer der zaligheid, zoals deze beschreven is in de Drie Formulieren van Enigheid, de gemeenschap te blijven bewaren met de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Tenslotte: Uw kerkeraad heeft zich thans uitgesproken over deze droeve zaak: de broeders begeren zeer thans met uw voorbede en steun voort te mogen gaan met de dienst die de Here hun bevolen heeft.

Weest allen Hem bevolen!

Deze brief aan de gemeente diende ter inleiding op en tot toelichting van het besluit dat de kerkeraad op 28 juni nam en dat hier volgt:

De kerkeraad heeft kennis genomen van de brief van de broeders W. C. van Dijk en D. J. Gritter aan de leden der gemeente waarin zij de broeders en zusters wegroepen, gelijk zij het formuleren, „van achter de ontrouwe ambtsdienst van de meerderheid van de kerkeraad” en waarin zij, „alle gemeentelieden oproepen om voortaan met hen in de Dienst des Woords en der gebeden samen te komen”.

De kerkeraad heeft geconstateerd dat nimmer tegen de leer, die in de kerk alhier geleerd wordt, bij hem enige aanklacht is ingediend, waarin ook maar een poging gedaan is zulk een aanklacht met de Schrift of de belijdenis der Gereformeerde Kerken wáár te maken; en dat zulk een op de Schrift of de belijdenis ge-gronde aanklacht ook nimmer op enige meerdere vergadering heeft gediend.

Hij stelt daarbij vast dat de enigheid des geloofs ook met de broeders W. C. van Dijk en D. J. Gritter niet was verbroken.

En de kerkeraad oordeelt daarom dat deze broeders door hun oproep aan de gemeente zich schuldig gemaakt hebben aan het aanrichten van scheuringen in de gemeente, een censurabele en schorsingswaardige zonde. Immers, Christus is niet gedeeld, I Cor. 1 : 13. Eén lichaam en één Geest, gelijk gij ook geroepen zijt in de éne hoop uwer roeping”, Ef. 4 : 3, 4.

De kerkeraad heeft voorts geconstateerd dat deze broeders niet slechts aldus hebben gesproken, maar ook de daad bij het woord hebben gevoegd. Zij hebben op zaterdag 24 juni geweigerd de ouderlingen der gemeente, tot hen gezonden om hen te vermanen, te ontvangen en hebben op zondag 25 juni afzonderlijke samenkomsten belegd. Alzo hebben zij niet slechts de gemeente van achter de ambtsdienst van de dienaren des Woords en de opzieners weggeroepen, maar zijn zij ook zelve van achter de dienst waarin de Heilige Geest deze broeders gesteld heeft (Hand. 20 : 28) weggegaan.

Gekomen tot de vraag of de ouderlingen der gemeente nu ook metterdaad moeten overgaan tot de afhouding van de tafel des Heren, heeft de kerkeraad overwogen, dat broeders van het avondmaal, zoals de Here dit door onze dienaren des Woords laat bedienen, zijn heengegaan en verklaard hebben daaraan niet meer te willen en te kunnen deelnemen. Zij hebben zichzelf reeds gesteld buiten de tafelgemeenschap, waarover de door hen verworpen ouderlingen het opzicht van de Here ontvangen hebben.

En wat de tweede vraag betreft, die van een schorsing met de daad, hier geldt hetzelfde: deze broeders hebben reeds zelve de bediening van hun ambt in gemeenschap met de broeders, die met hen door de gemeente en door de Here geroepen waren, verlaten.

En die buiten zijn oordeelt God, I Cor. 5 : 12.

Hiermede menen wij onze lezers voorlopig voldoende te hebben ingelicht.

Laat er in deze beproevingen, die de Here over onze kerken brengt, veel gebed zijn voor elkander.

## DE CLASSIS SCHIEDAM

Langzamerhand komt de waarheid over de Open Brief wel aan het licht.

De vraag is NIET, THANS niet meer, of deze Open Brief een onaanvechtbaar stuk is. De zaak is dat men thans een anti-Open-Brief psychose heeft gekweekt, alsof dat stuk het schandstuk deze eeuw is, de afval van de kerk; een stuk, dat de schrijvers en ondertekenaars de dienst in de kerk van Christus onwaardig maakt.

Dáár gaat het om.

Om de vraag of men in de kerk nog een eventueel aanvechtbaar artikel kan en mag schrijven.

De wal zal het schip keren.

De classis Amsterdam sprak.

De classis Zaandam-Alkmaar sprak.

De particuliere synode van Noordholland sprak.

De classis Schiedam sprak:

„De classis Schiedam, van de gereformeerde kerken, vergaderd op 28 juni 1967, heeft kennis genomen van een bezwaarschrift van broeders uit Overschie, waarin dezen ds J. M. Smelik beschuldigen van afwijking van Schrift en belijdenis,

zulks mede in verband met diens ondertekening van de brief aan de Tehuis Gemeente, doch kan echter op grond van de door ds Smelik gegeven verklaringen, neergelegd in een rapport van de daartoe aangestelde commissie uitspreken vermeldde beschuldiging niet in Schrift en belijdenis gegrond te hebben bevonden.

De classis besluit deze uitspraak aan de adressanten kenbaar te maken onder toezending van het rapport.”

De beschuldiging dat ds Smelik mede door de ondertekening van de Open Brief zou afwijken van

Schrift en belijdenis,

is door de classiscommissie eerst en door de classis daarna dus niet in

de Schrift en belijdenis gegrond bevonden.

Voorzitter van de classiscommissie, die also rapporteerde was ds H. van Tongeren.

De classis deed deze uitspraak met 12-4 stemmen.

## Brochure Kamphuis

Van de hand van prof. J. Kamphuis verscheen een brochure „Verantwoording van een keus. Anno Domini 1967” (Oosterbaan & Le Cointre, Goes).

Wie deze brochure koopt en leest en denkt het nu te weten, vergist zich.

Zij is een verzameling van waarheid en onwaarheid; van juiste en onjuiste mededelingen; van officiële brieven en van gesprekken onder vier ogen, waarbij voorts andere, belangrijke stukken ontbreken; terwijl op een zeer belangrijk punt een afspraak met ds. C. H. Lindeboom werd geschonden.

In overleg met deze laatste, in deze maand voorzitter van de kerkeraad (vergaderingen), deel ik mede dat weerlegging van dit geschrift thans niet zal plaatsvinden.

In de eerste plaats omdat voor de ontwarring, de rechtzetting, de aanvulling van dit geschrift de tijd ontbreekt: het zou bovendien een zeer lijvig geschrift vergen.

In de tweede plaats, omdat een en ander niet zou kunnen geschieden zonder publicatie van gegevens uit de kerkeraadnotulen en uit rapporten van ambtelijke bezoeken aan br. J. Kamphuis gebracht, waartoe ik niet bevoegd ben.

In de derde plaats, omdat weerlegging door mij de door br. J. Kamphuis herhaaldelijk gevestigde indruk slechts zou versterken, dat er een kwestie-Kamphuis—Visee is. De waarheid is, dat de Gereformeerde Kerk van Kampen een ernstig geschil heeft met br. J. Kamphuis. Daarover zal de raad der kerk zich te zijner tijd te verantwoorden hebben tegenover de gemeente en tegenover elke bevoegde kerkelijke vergadering waar dit geschil op kerkelijke en kerkordelijke wijze zal dienen.

Professor Kamphuis moge dan pogen dit geschil voor de onbevoegde rechtbank van heel kerkelijk en niet-kerkelijk Nederland te brengen, wij zullen hem op dit pad niet volgen en dit zijn doen niet bevorderen.

## Kampen III

Behalve de brief, die de ouderlingen Van Dijk en Gritter de gemeente inzonden, werd aan de vooravond van de scheurmaking in Kampen ook het volgende stuk van de hand van broeder J. Kamphuis bij leden der kerk bezorgd.

Broeders en Zusters,

Evenals ik zult ook u de brief ontvangen hebben van de broeders-ouderlingen W. C. van Dijk en D. J.

Gritter, gedateerd 21 juni 1967. Wij worden door hen opgeroepen niet langer de meerderheid van de kerkeraad te volgen, omdat door deze meerderheid de „Open Brief” in bescherming wordt genomen, die ook door één van onze eigen dienaren des Woords voor zijn verantwoordelijkheid is genomen.

Het is zo goed te begrijpen, als de vraag rijst: moet het zo? Want ieder begrijpt, hoe belangrijk de beslissing is, die van ons wordt gevraagd. De kerk is immers maar niet onze zaak, maar zij is het eigendom des Heren. Hoe nauw luistert het hier! Ja, daarom is het heel begrijpelijk, als allerlei vragen op ons afkomen, waarvan hier maar een enkele wordt genoemd: zelfs als het met die Open Brief nu niet helemaal in orde is, moet daarom deze oproep tot de gemeente uitgaan? Alleen die éne predikant staat er toch verantwoordelijk voor? En niet heel de kerkeraad? En zeker niet heel de gemeente? Zo kunnen zich de vragen vermenigvuldigen.

Maar dan zal tot het eerste, dat we moeten overwegen, ook behoren, dat we altijd een grote beslissing nemen. We doen dat, als we de oproep van de broeders Gritter en Van Dijk volgen. Dan veranderen we van kerkgebouw — met alles wat daaraan vast zit. Maar we nemen ook een grote beslissing, als we de oproep van deze broeders niet opvolgen. Want dan veranderen we maar niet van kerkgebouw, maar van kerk. Waarom?

Al jarenlang is het hier in Kampen bergafwaarts gegaan en al jaren lang is de band aan de Schriftuurlijke belijdenis hoe langer hoe losser geworden. Zo wordt de dwaling, dat onze broeders en zusters, die in de Here sterven, alléén maar dood zouden zijn en pas bij de wederkomst weer zouden ontwaken (waartegen zich Zondag 22, 1e gedeelte van onze Catechismus nadrukkelijk keert) niet maar in bescherming genomen, maar min of meer bedekt ook de gemeente ingevoerd. Zo is in de bediening van de christelijke tucht hoe langer hoe meer niet Gods Woord het enige richtsnoer, maar de menselijke willekeur.

Daarom werd in de laatste jaren langzaam maar zeker alles anders in Kampen. En daarvan is die Open Brief, die aan het eind van het vorig jaar verscheen, als het ware het sluitstuk. De vrijmaking wordt daarin als een twist en een vete beschouwd. Dus als een ruzie. Geen wonder, dat het grootste ideaal is en het hier zelfs als een roeping van Godswege wordt beschouwd die ruzie uit de weg te ruimen. Maar dat is nog maar een eerste stap. Ook de gereformeerde belijdenis wordt gesloopt. Het is volgens de schrijvers van deze Open Brief nog maar de vraag of die belijdenis wel de hoofdsom van de leer der zaligheid geeft. Toch hebben we die allen bezworen in het uur van onze openbare geloofsbelijdenis. En we zijn de weg van de vrijmaking ondanks alle moeite en druk toch gegaan, omdat we wisten, dat dit de roeping van onze God is. We zijn die weg gegaan, omdat wij Gereformeerde Kerken wilden blijven. Dat wordt ons hier afgenomen.

Als nu de kerkeraad zulk doen in bescherming neemt en daaraan, ondanks alle bezwaren, die ingebracht zijn, vrije ingang in de gemeente geeft, dan lijkt het misschien, alsof alles bij het oude blijft: we blijven naar hetzelfde kerkgebouw als vroeger gaan. We horen dezelfde predikanten als vroeger. Maar in werkelijkheid is alles veranderd. In plaats van een gereformeerde Kerk, die aan het Woord Gods getrouw begeert te blijven, is dan de kerk geworden tot een huis van LEERVRIJHEID, waar de meningen van mensen heersen in plaats van het Woord van God. Hoe ernstig worden we in de Schrift daarvoor gewaarschuwd. Zo vermaant de apostel Paulus ons: „Weet gij niet, dat gij Gods tempel zijt en dat de Geest Gods in u woont? Zo iemand Gods tempel schendt, God zal hem schenden. Want de tempel Gods, en dat zijt gij, is heilig” (I Kor. 13: 16, 17). En diezelfde apostel noemt in zijn eerste brief aan Timotheus de gemeente het huis Gods en de gemeente van de levende God, een pijler en fundament der waarheid (I Tim. 3: 15) en roept in dezelfde brief Timotheus toe: „O, Timotheus, bewaar wat u is toevertrouwd” (I Tim. 6: 20). Hij beveelt Titus een mens, die scheuring maakt, na hem een en ander maal te hebben terechtgewezen, af te wijzen (Titus 3: 10). En de apostel Johannes beveelt ons, evenals de apostel Paulus, niet iedere geest te vertrouwen, doch de geesten te beproeven, of zij uit God zijn (I Joh. 4: 1).

Nu is de grote vraag, of het „uit God” is, dat de vrijmaking verlaagd wordt tot een menselijke ruzie (hoeveel goeds men er verder ook van wil zeggen). Was het een ruzie, toen wij de heerschappij van mensen over de kerk verwierpen, omdat wij belijden, dat onze Heiland de enige Heer der Kerk is (Zondag 13, Heid. Catechismus), omdat Hij ons niet met zilver en goud, maar met Zijn eigen kostbaar bloed gekocht en zich tot een eigendom gemaakt heeft?

Is het een ruzie, als wij ons alléén houden aan wat ons in de Schriften wordt geleerd en wat in de belijdenis wordt nagesproken en daarom alle menselijke leringen, die men in de kerk heeft trachten in te voeren, hebben verworpen (Vgl. I Cor. 4: 6)?

Is het een ruzie, als wij ons na de vrijmaking zijn

blijven stellen tegenover de eenheidsdrift, die door de huidige christenheid vaart, die het in de Heilige Schriften tot ons gekomen Woord als enige regel des geloofs verwerpt tegen de apostolische vermaning in: „Blijft gij echter bij wat u geleerd en toevertrouwd is, wèl bewust van wie bij het geleerd hebt en dat gij van kindsbeen de Schriften kent, die u wijs kunnen maken tot zaligheid door het geloof in Christus Jezus (II Tim. 3: 14, 15)?

De grote vraag is tegelijk: begeren wij vast te houden aan de leer, die beleden wordt in de drie formulieren van enigheid als de hoofdsom van het algemeen en ongetwijfeld christelijk geloof (vgl. Heid. Catechismus, Zondag 7) of zullen wij het laten begaan, dat de belijdenis ondermijnd en uitgehold en weersproken wordt zonder dat ooit tegen enig punt der leer een bezwaarschrift op de tafels van de kerkelijke vergaderingen is gelegd, zoals toch door de dienaren des Woords plechtig is beloofd, toen zij het ambt in de Gereformeerde Kerken hebben aanvaard? Met als rampzalig gevolg voor ons en voor onze kinderen, dat wij heen en weder geslingerd worden onder invloed van alle wind van leer (Efeze 4: 14).

Naar Zijn barmhartigheid en Zijn ontferming over ons, zondaren, heeft de Here Zich ook hier in Kampen Zijn gemeente willen bewaren. Daarom schonk Hij ons in Christus Jezus de reformatie van de zestiende eeuw, waardoor wij van allerlei bijgeloof terug mochten keren tot de gezonde leer der Schriften. Toen er verval kwam, heeft Hij in de dagen van de Afscheiding in 1834 en later ook van de Doleantie in 1886 en nog weer later in de dagen van de Vrijmaking ons bij deze gezonde leer genadig willen bewaren. Zullen wij dan nu dat alles op het spel zetten, ja verloren doen gaan? En dat, nu wij en onze kinderen meer dan ooit Gods bewarende genade nodig hebben om staande te blijven in de geestelijke strijd, die heftiger dan ooit woedt, daar het de laatste dagen zijn.

Hoe smal daarom de weg ook moge worden, als wij de oproep volgen, die de broeders Gritter en Van Dijk ons zonden —, zij wijzen ons toch het enige spoor, waarin wij kunnen gaan om waarachtig te kunnen blijven in de gemeenschap des geloofs met al de heiligen. Ook met hen, die ons zijn voorgegaan.

Geve de Here ons op deze weg zijn genade en zijn vrede in Jezus Christus!

J. Kamphuis

Wij gaven op een onderdeel in het vorige nummer commentaar. Thans kunnen de lezers het eigen geschrift van prof. Kamphuis lezen en zien hoe de scheuring in Kampen werd ingeleid. Men oordele hoe.

De misverstanden worden gezaald.

## INDIA

Alle geefsters en gevers heel hartelijk bedankt. De stand is nu f 11.878,98.

Ik kreeg een brief van Ds. Swami Dorai, waarin hij, op mijn verzoek, wat meer gegevens schrijft over zijn werk. Ik citeer uit zijn brief:

„Wij hebben 35 kinderen in ons weeshuis, „maar ik zou er wel 300 kunnen opnemen als ik „meer geld en ruimte zou hebben. Op het ogenblik heb ik geen ruimte voor meer kinderen. „Het gebouwtje is klein en ik heb het gehoord. „s-Nachts moeten de kinderen in de school „slapen.”

Ik had hem gevraagd hoeveel event. een uitbreiding van het weeshuis zou kosten. Hij antwoordt:

„Wanneer we een weeshuis zouden kunnen „bouwen voor alle kinderen die het nodig hebben zou dat ongeveer f 10.000,— gulden kosten. „In deze prijs is dan begrepen de koopsom „voor het land en de bouwkosten. Er zijn „een heleboel kinderen om dit grote weeshuis te vullen. Iedere dag komen 80 arme kinderen een warme maaltijd bij ons halen. Als „we meer geld hebben kunnen we meer arme „kinderen helpen. Soms geven we voedsel en „kieren aan mensen, die de hongerdood nabij „zijn en erg lijden. Wij dienen de HERE in „India onder zeer moeilijke omstandigheden, „maar we zijn er van overtuigd, dat de HERE „Jezus onze brieven aan U heeft gegeven om ze „voor Zijn dienst te gebruiken. Wij danken de „HERE voor alle mensen, die ons werk steunen „in Nederland.”

Als een P.S. schrijft hij:

„Plotseling zijn de voedselprijzen in India „sterk gestegen door de oorlog tussen Israël en „Egypte. Bidt alstublieft voor ons.”

Wat zou het fijn zijn als we deze mensen aan een behoorlijke behuizing voor de kinderen zouden kunnen helpen. Maar natuurlijk moet er allereerst voor eten worden gezorgd.

Uw giften zijn hartelijk welkom op postgiro 173747 t.n.v. Prof. Dr. H. R. Rookmaaker, Diemen.

H. R. Rookmaaker.

# Oude palen verzetten?

TE BERDE

II

We zagen dat Dr Jasperse de verplaatsing van de Theologische School van Kampen naar Amersfoort wenselijk acht:

- I omdat de theol. studenten enige kennis moeten opdoen inzake biologie, geologie en astronomie;
- II omdat ze in deze vakken colleges moeten volgen te Amsterdam en Utrecht;
- III omdat studenten uit Amsterdam en Utrecht colleges moeten kunnen volgen te Amersfoort;
- IV omdat de omgang van de studenten in de theologie met die uit andere faculteiten bevorderd moet worden.

De onder I en IV geponeerde doelstellingen zijn m.i. wel juist; maar de onder II en III genoemde onjuist, voorzover daarin wordt aangedrongen op het volgen van colleges. Men moet m.i. geen studenten uit een of andere faculteit in gaan lijven of doen binnendringen in de cursus van een andere faculteit. De kennis van andere takken van wetenschap dan de eigene moet worden bijgebracht in speciaal daarvoor belegde cursussen met geselecteerde onderwerpen. Het onder I genoemde doel, op zichzelf zeer juist, moet door zelfstandige studie, in aansluiting aan genoemde cursussen, worden gerealiseerd.

Het onder IV genoemde komt op die cursussen als vanzelf tot zijn recht. Conclusie: Verplaatsing van de Theol. School is overbodig.

Het Gereformeerd Gezinsblad heeft eveneens de gedachte geopperd de Th. S. van Kampen naar Amersfoort over te brengen. Dat dit verband houdt met de eigen plannen van deze courant om haar gehele bedrijf naar Amersfoort te verplaatsen wordt niet vermeld; maar speelt misschien wel een kleine rol; en dat zou wel begrijpelijk zijn.

Maar het motief dat publiek genoemd wordt, is van geheel andere aard. Het blad heeft n.l. melding gemaakt van contact dat er geweest is tussen studenten van beide Kamper hogescholen, en schreef: „een dergelijk contact achten we onnodig en onwenselijk. Het kan voor sommigen ook gevaarlijk zijn”.

Met dit argument brengt men de vraag in het geding hoe men denkt over de mate van vrijheid en zelfstandigheid die men mag toekennen aan studenten. Het is feitelijk een opvoedkundig probleem. Studenten verkeren in de groei-periode van leerling aan een middelbare school naar de status van „man in de maatschappij.”

Het eigenlijke doel van de opvoeding is, in enkele woorden samengevat, het leiden van de toestand van volkomen afhankelijkheid naar die van volkomen zelfstandigheid. Zekere risico's zijn daarbij onvermijdelijk, en moeten aanvaard worden. Een moeder die steeds haar kleine angstvallig aan de hand heeft gehouden, moet hem, of zij wil of niet, op zeker moment loslaten. Het leven is stikvol gevaren. Ouders die hun kinderen laten studeren, stellen ze aan gevaren bloot, ook die ouders die hun zoon theologie laten studeren, en hem overgeven aan de professoren in de theologie. Menig ouder denkt misschien dat er aan de studie voor predikant geen gevaar is verbonden; maar dit is een schromelijke vergissing.

Een student is in de laatste fase van zijn ontwikkeling naar zelfstandigheid. Over een paar jaar moet hij zelf leiding geven. Dat de vrijgemaakte studenten te Kampen in de eerste plaats hun vorming, ook hun ontspanning en gezelligheid, in eigen kring, onder en met elkaar zoeken, spreekt vanzelf; en ze doen dat ook.

Nu heeft echter het Ger. Gez. gehoord van contact met studenten van de andere Th. S., bestempelt dit contact als onnodig, onwenselijk, en soms gevaarlijk. Zonder één woord van toelichting of illustratie wordt dit oordeel geveld. Ieder die dit leest, zal vragen: wat is dat voor contact geweest? Zijn die studenten zo gevaarlijk dat elk contact, van welke aard ook, per se vermeden moet worden? En zijn de vrijgemaakte studenten zo vatbaar voor besmetting, dat ook hun belang meebrengt elk contact te mijden? Hebben ze geen greintje immuniteit?

Het artikel in de Steur maakt melding van contact dat er in 1953 is geweest, en dat van de vrijgemaakte studenten uitging. In Februari van dat jaar kwam de watersnoodramp over ons land. De studenten van de School aan de Broederweg hebben toen met grote voortvarendheid een autobus gehuurd en nodigden de studenten van de School aan de Oudestraat uit om met hen naar Westbrabant en Zeeland te gaan. Ze hebben toen samen op de dijken gestaan en samen hard gewerkt. Ik vermoed dat het Gezinsblad dat contact niet veroordeelt. Moet dat dan geen reden zijn om genuanceerd te spreken over contact tussen genoemde studenten? Dat het contact beperkt moet blijven en binnen bepaalde grenzen moet blijven zodat er geen mengelmoes ontstaat, is volkomen juist. Indien het G.G. er op had aangedrongen dat er enig toezicht (b.v. door de hoogleraren) op dat contact zou worden uitgeoefend, had zij daarmee een doelmatige vingerwijzing gegeven. Maar het advies van het G.G. gaat heel veel verder, en stelt ter ontkenning aan het gevaar een totale verhuizing van de Th. S. voor. Wel een radicaal middel, maar m.i. al te radicaal. Is het gevaar werkelijk zo dreigend dat, om er aan te ontkomen, op de vlucht slaan de oplossing moet zijn?

Nóg een belangrijke vraag. Is het gevaar dat het G.G. schijnt te bespeuren, bezworen door die vlucht? Indien er gevaar is voor aberraties, zijn die te ontlopen door in Amersfoort te gaan wonen? Vrijwillig aanvaarde normen zullen de studenten moeten bewaren voor overschrijding van grenzen. Ontbreekt het gevoel voor die normen, dan is elke verdere maatregel nutteloos.

Tegenover het gevaar van te veel communicatie, door het G.G. gevreesd, moge ik wijzen op het gevaar van een overmaat van isolement. Is daaraan niet verbonden het gevaar dat zij die in afzondering worden grootgebracht, zwakkelingen worden, geneigd tot zelfgenoegzaamheid, zelfvoldaanheid en hooghartigheid? Is de studententijd niet juist die periode waarin de jongelui, zij het in bescheiden mate, moeten geconfronteerd worden met de gevaren van het leven?

Dat het contact tussen studenten van de beide Th. S. te Kampen beslist noodzakelijk is voor hun vorming, geloof ik niet. Ze zullen zonder onderlinge communicatie heel wel tot predikant opgeleid kunnen worden. Maar nu er zo iets als contact schijnt te zijn, of geweest is, nu zie ik daarin toch geen reden om er overhaast vandoor te gaan. De vrucht van onderling contact kan ook goed zijn, namelijk een sterkere bewustwording van de juistheid van eigen standpunt, en de vastere overtuiging dat men een goed standpunt inneemt. En ten slotte, het is toch ook niet uitgesloten dat er van „de onzen” ten opzichte van „de anderen” „iets goeds” uitgaat? Of mag met de mogelijkheid van een zoutend zout zelfs niet gerekend worden?

In het laatste deel van het Steur-artikel komt Prof. Kamphuis op de proppen. Waarom juist hij, hoewel de jongste, en niet een van de vier ouderen? Het wordt niet vermeld. We lezen het volgende: „Prof. Kamphuis deelde ons desgevraagd mede dat het idee van Pater Iater (= Dr Jasperse) een vruchtbare gedachte is, die inderdaad bespreking waard is”. Hoewel het nog maar in het stadium van vrije discussie is en nog lang niet in dat van besluitvorming, was hij blij dat deze discussie op gang komt. Gezien de functie van randstad Holland, waar het leven steeds meer geconcentreerd wordt, zou de verplaatsing nuttig kunnen zijn.

Hiermede schijnt Professor K. zich te melden als bondgenoot van Dr. J. en het G.G. Randstad Holland trekt hem. Dat er vanuit die randstad allerlei angstkreten worden gehoord vanwege de overstelpende volheid is geen bezwaar. Dat er in Kampen nog een betrekkelijke rust heerst schijnt een nadeel te zijn.

De toon waarop Prof. K. hier spreekt is nog piano, maar wanneer deze toon straks krachtiger wordt, en overgaat in forte, en misschien wel in fortissimo, dan vrees ik dat we de Th. S. uit Kampen zien verdwijnen. Deze vrees is verklaarbaar door en gegrond op wat we de laatste maanden in onze kerken beleven.

P. Pel

Het is een beetje tragisch en ook een beetje amusant om te ontdekken hoe de linkse jongens in ons land met de zaak Israël zitten. Heel hun progressieve eenheid is erop uit elkaar gespat. Ze vinden het moeilijk om uit te maken of Nasser nu de schuld is of niet. Twee medewerkers van de groene Amsterdammer, Prof. Heertje en Prof. Schöndorff hebben hun medewerking aan dat blad beëindigd, vanwege de strekking van de commentaren in dat blad op de oorlog in het midden-Oosten. Prof. Heertje had ook al in een brief aan het bestuur van de P.v.d.A. gevraagd om een duidelijker houding. „Iedere Nederlander,” schreef hij, „heeft de vrijheid om anti-joods te zijn. Maar als je het bent, moet je dat duidelijk zeggen en niet onder het mom van „onpartijdigheid” en „genuanceerdheid” inzake het conflict in het nabije Oosten proberen je anti-joodse gezindheid te verbloemen. Nederland is de laatste weken in zo'n klimaat geraakt”. De Groene voelt zich bekommerd om de mensen van links. „Mogen zij spoedig ware vrienden van Israël blijken door te tonen dat hun menselijke bewogenheid ze niet het vermogen tot een koele analyse der feiten ontnemt”. Wat dit blad onder koele analyse der feiten verstaat was te lezen in het nummer van 17 juni j.l. Daarin wordt met instemming „The Observer” geciteerd die over Nasser schreef „Het is goed om er in Nassers zwartste uur aan te herinneren, dat hij een man is met visie, intelligentie en moed die veel voor zijn land bereikt heeft. De militaire omwenteling, die hij leidde vernietigde een schadelijke en zelfzuchtige heersende klasse in Egypte, beëindigde de 70-jarige Britse bezetting, heroverde de controle van het Suez-kanaal, begon de constructie van de Assoeandam, en legde de grondslagen voor een modern en onafhankelijk Egypte”.

## Amelink

Men vergeet blijkbaar dat je zo iets ook van Mussolini zou kunnen schrijven en zelfs wel van Hitler. Hitler maakte een einde aan de werkeloosheid, bestreed de invloed van Engeland, maakte een einde aan het dictaat van Versailles, stelde het kapitaal in dienst en legde de autobanen aan. Het zou allemaal nog waar zijn ook, maar heeft natuurlijk niets te maken met het uiteindelijke oordeel dat over hem gegeven moet worden. Hij was toch een misdadiger die niet goed was voor het volk en de wereld.

Een ander voorbeeld van het genuanceerde denken, dat op dit moment opgeld doet onder de „progressieven” is dit: het Westen heeft het jodenvraagstuk opgelost door de joden naar Palestina te laten terugkeren. Het is geen wonder dat de Arabieren boos zijn.

Deze redenering bevat ook een schijnbare waarheid. Het vraagstuk Palestina was allang aan de orde voordat Hitler aan de macht kwam. De Balfourverklaring, waarin aan de joden een nationaal tehuis beloofd werd in Palestina is veel ouder. En het Zionisme, het verlangen naar de terugkeer tot Israël, is onder de Joden al veel ouder. Het is lang geleden dat Herzl over de jodenstaat schreef. En de grote impulsen tot terugkeer waren er allereerst in Rusland en in Polen. Dus niet in wat men tegenwoordig het Westen noemt.

Intussen kan dit alles ons met zorg vervullen voor Israël. Want de stemming van de progressieven onder ons komt wonderwel overeen met de plannen van de grote mogendheden, die ook maar niet anders doen dan Israël tot matiging manen. Van te voren Egypte tot matiging manen was nuttiger geweest. De nieuwe Linie maakt onder de „progressieve” bladen een uitzondering. Een artikel van F. Sierksma in het nummer van 10 juni j.l. wordt gesproken over Nassers smerige heilige oorlog.

Er zal geen vrede komen in het midden-Oosten zo lang de Arabieren blijven spreken over de heilige oorlog. Niets is zo geschikt, natuurlijk om een volgende oorlog voor te bereiden. En de Arabieren zeggen nu al dat ze wel een slag hebben verloren, maar niet de oorlog. Daardoor zal de invloed van Rusland stijgen. Alles bij alles reden om bezorgd te zijn om Israël.

# Nodige correctie

Dr J. Douma was zo vriendelijk te reageren op mijn stukje: "Vraag om uitleg". Hij corrigeerde in zijn brief mijn uitgangspunt; want hij wilde duidelijk laten uitkomen, dat hij in zijn dissertatie, geheel conform de Dordtse Leerregels, wel de "dubbele praedestinatie" leerde, en niet de dubbele uitverkiezing. Hij zou niet graag willen, dat de gedachte postvatte, dat hij de dubbele praedestinatie zou verwerpen, en dat zijn eerlijkheid bij de ondertekening van het bevestigingsformulier door mijn stukje dubieus werd. Uit zijn brief begreep ik wel, dat het stukje, zoals het daar met zijn terminologie stond, hem nogal had geraakt. Daarom gaarne de verzekering, dat zijn eerlijkheid noch zijn rechtzinnigheid door mij werd aangevochten. En ik geloof ook niet, dat er werkelijk aanleiding in mijn stuk is voor iemand om hem in dat opzicht te verdenken. Hij was immers zelf al zo vriendelijk om aan mijn lekenterminologie de juiste inhoud te geven. Dat zullen de anderen ook hebben gedaan. Maar zoals ik zeg: gaarne deze rechtzetting.

Het ging me in het stukje om de verandering, die openbaar wordt ten opzichte van een punt uit de theologie van K.S. Die verandering intrigeerde me. En ik wilde de bedoeling daarvan graag weten.

Ook van andere zijden werden me opmerkingen gestuurd. Met de brief van Dr Douma en verdere gegevens stel ik nu mijn vraag opnieuw. Eerst breng ik ook U op de hoogte van de stand van zaken.

De theologen, die reageerden, waren zo vriendelijk mij mede te delen, dat men wél spreekt van "dubbele praedestinatie", maar dat "verkiezing" de term is voor de positieve zijde van de eerste, om het maar in gewoon Hollands van nu te zeggen. Voor de negatieve zijde gebruiken de vakmensen het woord "verkiezing" liever niet.

Maar dan de verkiezing. Onlangs schreef ds Amelink in een "Te Berde" nog gewoon van "verkiezing en roeping". Dat wekt in mijn gedachten de idee: de verkiezing is "van eeuwigheid". Maar Dr Venema ziet de verkiezing heel reëel als een actie in de tijd, dus een gebeuren in ons gewone mensenleven, dat ook merkbaar is.

Bij de verkiezing hebben we dan te maken met de eeuwige heilswil van onze God. Want in die heilswil ligt ze verankerd. En die heilswil geldt natuurlijk slechts voor de positieve kant van de dubbele praedestinatie. Daarom spreekt men dus maar **niet** van "dubbele verkiezing", zoals ik deed. En als ik het nu goed begrijp, wijst men, of wijzen sommigen, hierom dat de verkiezing een actie is, die ingrijpt in ons tijdelijk leven, het spreken van "eeuwige haat" tegenover de verworpenen af? Hoewel K.S. wel zo sprak.

De "verkiezing houdt een selectie in". Aldus Dr Venema. U voelt, dat mijn lekenhart opsprong: selectie heeft alles te maken met verkiezen en niet-verkiezen of te wel verwerpen! Maar daar nu niet verder over: verkiezing is "in theologisch" een vakterm met een bepaalde gefixeerde betekenis. Zoals geloof tegenover ongelof, terwijl we toch rustig spreken over het geloof van de heidenen.

"...een selectie...., die in het N. Testament niet nader gemotiveerd wordt, dan alleen daarmee, dat ze de wil en het welbehagen Gods is geweest". Wie door God verworpen worden, hebben de genade veracht, hebben dus eigen schuld.

Ik hoop, dat ik zo mijn theologen-helpers tevreden heb gesteld met mijn positie-tekening. Dan stel ik nu opnieuw mijn vraag: waarom komt men op dit punt van K.S. terug?

Want praedestinatie en verkiezing zijn toch geen gescheiden zaken? Ze zijn zozeer verstrengd, dat van de catechisatie af bij mij de gedachte heeft geheerst: ze zijn van eeuwigheid en onveranderlijk. Ook Dr Venema koppelt ze aan elkaar: de laatste is in de eerste verankerd.

Als we nu deze gedachte omtrent de praedestinatie hebben: onveranderderlijk, heft dan de praedestinatie het element van keuze-als-keus bij de verkiezing niet op? Daardoor klinkt, voor mij althans, het dubbele van de praedestinatie duidelijk mee bij de term "verkiezing"! Daarom waarschijnlijk sprak K.S. bij de ver-

kiezing dan ook van eeuwige haat naast eeuwige liefde. Het is wel zoals Dr Venema zegt: "Verkiezing en verwerping wisselen elkaar niet af, maar staan tegenover elkaar als leven en dood". Maar beiden zijn toch uitwerking van de dubbele praedestinatie!

Ieder, die mensen heeft ontmoet met moeilijkheden op dit stuk van praedestinatie-uitverkiezing, weet, dat ze daar haast niet van zijn te bevrijden. Ik heb een oude vrouw gekend van ver in de tachtig, die nog geen ogenblik geloofsblijdschap had gekend. Want ze wist "het" niet. De bezwaren van de Chr. Gereformeerden tegen "onze" prediking liggen o.a. ook op dit punt, dat we zulke mensen niet geregeld aanspreken.

En wat moet je ze dan zeggen?

Hier kom ik weer bij K.S. Deze concludeerde door "ratiocinatio": er is een eeuwige haat bij God tegen de verworpenen. Ook aan onze T.H.S. gaan Gereformeerde theologen daarin niet met hem mee. Wat betekent dat nu?

Dat men zich toewendt naar deze kant: de verkiezing is een actie Gods **in de tijd** — door Christus en door de **genadewerking**, die van Christus uitgaat? Zo ongeveer zegt Dr Venema het. Dan hebben we dus bij het lezen van de Schrift, bij het vertellen op school en onder de preek reeds te maken met de verkiezing, duidelijk merkbaar. En dat is een troostende en beemoedigende gedachte: de **HERE** komt nu tot ons met Zijn heilsboodschap: serio, ernstig gemeend.

Als het hierbij blijft, dan kun je iemand helpen, van het probleem van de praedestinatie afhelpen.

Maar als het er niet bij blijft? Als deze verkiezing toch weer voor de achtergrond van de onbekende praedestinatie wordt gesteld — er zijn nu eenmaal vele hoorders, die het Woord niet aannemen — dan valt een heel stuk troost toch weer weg. Want de praedestinatie is dubbel, en beheerst verwerping en verkiezing.

Dit zijn geen theoretische gedachten, die ik achter mijn typemachine uitdenk. Je komt onder de mensen echt met zulke gedachten in aanraking. De leer der praedestinatie maakt zo het aanbod van het heil dubieus en ongeloofwaardig voor de mensen, die hier tobben. Hoe komen we daar boven uit?

Is het afwijzen van K.S.' gedachte op dit punt een poging om boven deze moeilijkheid uit te komen? Zijn redenering klopte toch? Was streng logisch: als er een eeuwige heilswil is, dan is de pendant er ook. Liefde en haat.

De afwijzing van deze gedachte is natuurlijk geen afwijzing van "ratiocinari". Dat is volgens K.S. geoorloofd. Dus je kunt echt wel eens iets stellen, dat niet letterlijk in de Schrift voorkomt. Voorbeeld: de Vredesraad.

Waarom trekt men hier de conclusie niet? Komt hier soms het pastoraal aspect naar voren tegenover theoretische redenering?

En moet dat niet veel méér gebeuren?

Leert het gebed van Hiskia ons niet, dat de **HERE** reëel bewogen wordt en het anders gaat doen, dan Hij van plan was? Mogen we nu, sprekend van verkiezing als actie in de tijd, en niet meer sprekend van eeuwige haat, pastoraal nog een stap verder gaan en ook de praedestinatie een minder starre onveranderlijke inhoud geven? Is hier misschien ook tevél ratiocinatio geweest?

Wijst in deze richting niet, dat de H. Schrift "geen recht geeft om van eeuwige haat te spreken" (zo ook Dr Douma? Is het ook geen belangrijke aanwijzing, dat de praedestinatie in de preken slechts een vrij obligate rol speelt? Wat dóe je er mee in de boodschap des heils, die een beroep doet juist op de actie van de hoorder: bekeert U?

Zie ik dit goed? Zit deze houding achter de afwijzing van de eeuwige haat? Stappen we daarmee een beetje af van de "redelijkheid" van onze godsdienst?

Het zou, geloof ik, voortgaande reformatie wezen.

Want ook bij het geheim van de praedestinatie moeten we vóór alles vasthouden, dat de **HERE** overstelpend goed is. En een Hoorder van het gebed.

Zit dit er in?

A. P. Muys

## INGEZONDEN

### DE LEGENDE VAN DE LEGENDEVORMING

„Wij mensen van de Reformatie, hebben het nog niet zo gek met onszelf en met onze voorouders getroffen. Dat zeggen we niet zó en dat zeggen we niet hardop, maar dat denken we nog wel es." Aldus ving de heer Westerhuis de rubriek „Te Berde" in „Opbouw van 9 juni aan.

Ik meen, dat wij dit, althans wat onze (geestelijke) voorouders betreft, niet alleen behoeven te denken, doch dat wij het vooral hardop moeten zeggen. Echter niet zonder God, die droeg ons voorgelacht, daarvoor lof, eer en dank te betuigen.

Mogelijk zijn er dan onder ons wel wat lieden, die daarbij denken dat zij het toch ook wel heel goed met zichzelf hebben getroffen als zij niet meer doen dan de voorouders kritiekloos imiteren, maar wie zal dat — als zij het alleen maar denken — kunnen nagaan?

Eerder moeten we ons afvragen hoe dat nu zit met lieden, die populariteit weten te winnen door in boeken, krantekunsten (neem bijv. Flex in „Trouw") niet op te houden met pogingen te ridiculiseren, te bagatelliseren en te ontluisteren wat God door onze voorouders tot stand heeft willen brengen. Dat wekt immers de gedachte dat dezulken en die van hun werken genieten zichzelf zoveel **beter** instrumenten vinden dan de voorouders en daarom zeer tevreden zijn met zichzelf.

Het zou jammer zijn, als de heer Westerhuis zich tot dat „evangelisch-radicalisme" (daartoe willen immers de lieden, die menen het niet zo best met de voorouders getroffen te hebben, zich rekenen) aangetrokken gevoelde. De methode van die richting volgt hij echter wel. Hij spreekt over pijnbanken, die niet door de mannen van de Reformatie, maar door Frederik de Grote (aanhanger van de filosofie der verlichting) het éérs werden afgeschaffd. Over het geloof aan heksen bij Calvijn. Overigens een geloof dat de humanist Erasmus en alle geleerde tijdgenoten deelden. Enige bescheidenheid zou o.i. misschien geput kunnen worden uit de constatering van het „geloof" aan de afstamming van de mens van apen, dat bij VU-hoogleraren en een hele groep van „evangelisch-radicalen" wordt aangetroffen. Op zichzelf nog veel bespottelijker en veel onbijbelser dan heksen-„geloof". Hij spreekt verder over de idee van de godsdienstvrijheid, die beter in de geschriften van de humanist Coornhert dan in die van zijn tijdgenoot Marnix van St. Aldegonde te vinden was. Dat zit echter nog niet zo glad, menen wij. Vrijheid van godsdienst mag onzes inziens nooit zover gaan, dat er ook de vrijheid om de godsdienst met alle mogelijke middelen te bestrijden in begrepen is. Gelijk men in onze dagen onder „godsdienstvrijheid" in humanistische kring pleegt te verstaan. Wij kunnen daar niet verder op ingaan. Ook niet op zijn kritiek op Luther, die het gepeupel (van de boerenopstand) door de Overheid wilde laten slaan, hangen, onthoofden en radbraken, opdat men haar vreeze. Op Groen, die geen naam maakte in de strijd voor de afschaffing van de slavernij en eveneens — om dezelfde reden — op Da Costa. Daar zit allemaal heel wat meer aan vast. Wij hebben trouwens — dacht ik — meer te maken met prof. Verkuyl, prof. Rothuizen en zovele anderen, ja zelfs de gehele Wereldraad van Kerken, die geen „naam" zullen maken in de strijd tegen de slavernij, waarin het communisme en het Aziatisch en Afrikaans nationalisme het grootste deel van de mensheid gevangen houdt. „Vreedzame coëxistentie" prediken zij. Dat heeft Groen tenminste nooit gedaan met betrekking tot het demonische. Coornhert zou daar allicht wel voor gevoeld hebben. Marnix niet. Luther en Calvijn ook niet.

De heer Westerhuis, bang dat wij teveel met onszelf en onze voorouders tevreden zullen zijn, schrijft dat hij kortgeleden „weer eens zo'n prachtzin, zo'n buik-naarvoren-zin, die haast als een tekst klinkt", heeft aangetroffen. Het betreft de zin (in welk blad weten we niet, maar het zou in „Tot Vrijheid Geroepen" kunnen zijn): „Onze volksoverheden danken we niet aan... maar aan de doorwerking van het Christendom en met name van de Reformatie". Hij vervolgt dan: „Groen van Prinsterer werd er bijgehaald en met instemming geciteerd, hoewel dit citaat geen argument bevatte voor het beweerde. Een spoortje van zelfbezinning en luisje van kritiek op Groen werd niet vernomen en de legendevorming nadert het absolute en is bijkans rijp door de generale synode goed be-

vonden te worden als één der uitgangspunten van gereformeerde geschiedbeschouwing voor a.s. theologen."

Wij moeten hiertegen opmerken, dat zulke zinnen altijd onder ons reformatorische volksdeel konden worden geciteerd zonder argumenten, omdat de daarin uitgedrukte gedachte communis opinio was onder dat reformatorische volksdeel. Als dat niet meer het geval is, komt dat doordat dit volksdeel de werken van de reformatoren en van Groen niet meer kent. Geen wonder, een man als Kuitert (docent aan de VU!) beroemt zich er op in zijn interview met Puchinger („Is de Geref. Wereld veranderd" pag. 356) nooit iets van Groen te hebben gelezen! Is dat misschien ook met de heer Westerhuis het geval, wijl hij bezwaar maakt tegen een citaat zonder argumenten en dit vereenzelvigd met „legendevorming", die het absolute naderd en „bijkans rijp is door de generale synode goed bevonden te worden als één der uitgangspunten van gereformeerde geschiedbeschouwing voor a.s. theologen"?

Om hem op het punt van argumenten terwille te zijn citeer ik uit Groen van Prinsterer, „Ongeloof en Revolutie" (3e uitgaaf 1903 pag. 162):

„Om den noodlottigen invloed dezer eeuw te schatten, houde men in het oog dat zij zelfs het goede tot kwaad gemaakt heeft. Ik bedoel niet den overvloed van stoffelijke welvaart haar ten deel gevallen, en dien zij, rijk aan beloften en rijker nog in teleurstellingen, niet zelden verspeeld heeft; ik bedoel de denkbeelden van regt, vrijheid, verdraagzaamheid, menselijkheid, waarin, gelijk Satan als een Engel des lichts, de eeuw zich aanvankelijk gehuld heeft. Vruchten, niet op eigen akker, op christelijken bodem geteeld. Alleen in het Evangelie vindt men ze in haar echtheid. De klassieke oudheid heeft er een flauwe afschaduw van. Alleen de evangelieverkondiging gaf daaraan een populariteit, in de heidense wereld onbekend. Deze rijke erfenis, door de orthodoxe niet bewaard, is in de macht der wijsbegeerte gevallen."

Wie goed leest, kan in dit citaat toch wel argumenten vinden voor het door de heer Westerhuis als „legendevorming" gekwalificeerde zinnetje over onze „volksvrijheden". Maar nog veel meer argumenten kan hij vinden als hij het gehele hoofdstuk uit „Ongeloof en Revolutie", het daaraan voorafgaande en het volgende leest. En verder zou nog ten overvloede de bestudering van de beide delen van Groens Handboek van de Geschiedenis van het Vaderland aanbevolen moeten worden.

Mogelijk zal hij daarna — wij hopen het — op de vraag „Wat heeft Groen van Prinsterer ons vandaag te zeggen?" (titel van een boekje van prof. Smitskamp) antwoorden:

„Verbazend veel; ongedachte diepte van argumenten!" Geheel anders dan bijv. dr. Kuitert. Die zei: „Natuurlijk niets. Want anders behoefde het niet gevraagd te worden. Daarom laat ik Groen maar liggen. Ik stort mij uitsluitend in het heden."

Misschien — we hopen het alweer — zal de heer Westerhuis daarna niet meer op eigentijdse, masochistische wijze pogen het humanisme (of sommige humanisten) aan te wijzen als de bron onzer volksvrijheden, in stede van de wezenlijke bron: de Reformatie. Volgens elke behoorlijke geschiedschrijver de kracht en de ziel van onze vrijheidsstrijd. Inderdaad een goed uitgangspunt voor gereformeerde geschiedbeschouwing.

Niet alleen voor a.s. theologen, maar voor iedereen!

Hellevoetsluis

G. Goossens

#### Naschrift:

Ter oprissing van het geheugen van de lezer geven we een korte samenvatting van het aangevallen Te Berde:

- (1) Er is bij mensen van de Reformatie een zekere zelfgenoegzaamheid te ontdekken. Deze bewering wordt geargumenteerd met een citaat uit een Reformatorische periodiek, luidende:
- (2) „Onze volksvrijheden danken we niet aan.. maar aan de doorwerking van het Christendom, met name van de Reformatie; b) hierbij een verwijzing naar Groen, maar dat levert geen argumenten voor het beweerde.
- (3) Deze zin (2) lijkt mij te bout en ter bestrijding hiervan geef ik een drietal argumenten nl. drie rechten die meer door humanisten bevochten zijn dan door reformatoren.

- (4) Hoe is het mogelijk dat niet-belijvende Christenen in hun strijd voor rechten die in overeenstemming zijn met de H.S., zo weinig medewerking van belijvende Christenen gehad hebben?
- (5) Zou een antwoord op deze vraag (4) in verband staan met 1) en 2)?

T.a.v. bovengenoemde 5 punten bestrijdt de heer Goossens alleen punt 2 b en houdt hij mij een uitvoerig citaat van Groen voor. Mijn dank voor zijn welwillendheid!

Is de heer G. het met mij eens dat Groen in dat citaat wél iets beweert, maar niet argumenteert?

He spijt mij dat de heer G. mij in de bank der verdachten naast Flex, bepaalde V.U.-hoogleraren, Verkuyl, Rothuizen en zelfs Kuitert plaatst. Het verband tussen deze heren en mij is mij niet geheel duidelijk met uitzondering van Flex. Het verband hier zou zijn dat ik onze geestelijke voorouders zou ridiculiseren en hun werken bagatelliseren. Tegen deze aantijging protesteer ik met felle verontwaardiging en ik moge de heer G. verzoeken hiervoor bewijzen te leveren.

Westerhuis

## BOEKBESPREKING

**De Brief aan de Hebreëën.** Schetsen voor de behandeling op Gereformeerde J.V., samengesteld door Ds. L. Selles, Geref. predikant te Chatham, Ont. (Canada). Uitgave: Nederlandse Bond van Geref. J.V. Adres: Gasthuisstraat 33, Zaltbommel.

„Ze bedoelen bij het maken van de inleiding enige hulp te bieden", zo lees ik in het Woord Vooraf. Daarin wordt ook gezegd, dat de voornaamste studiebron is de Bijbel zelf. Of we de Bijbel "studiebron" moeten noemen is voor mij de vraag. Maar dat het bij Inleidingen en Schetsen om de Bijbel gaat is vanzelfsprekend. Verder wordt verwezen naar de Kanttekeningen, de Korte Verklaring, de Parafraze op de Heilige Schrift en De Bijbel toegelicht voor het Nederlandse volk.

In 14 Schetsen wordt de brief aan de Hebreëën besproken. De inhoud van de onderdelen wordt in een kopje samengevat en dan kort toegelicht. Na elke schets volgt een hele serie vragen, die de inleiders wel met behulp van verschillende bronnen zullen moeten beantwoorden.

Bij het doornemen van dit werkje kwam de vraag bij mij op of deze methode in onze tijd nog wel past. In mijn jeugd gebeurde het op dergelijke manier als ik me goed herinner. Maar het is me ook bijgebleven, dat er van de inleidingen meestal niet veel terecht kwam. Ik betwijfel of het nu veel beter zal zijn.

Als ik enkele vragen stel, dan is dat niet omdat ik geen waardering heb voor de arbeid van Ds. Selles. Hij heeft er veel werk van gemaakt. Uit de schetsen en de vragen blijkt, dat hij goed in deze brief thuis is en ook in de Bijbel en in de Belijdenisgeschriften. Een volmaakte methode zal niet te vinden zijn, maar de leiders van het jeugdwerk zullen zich toch moeten afvragen wat de beste methode is. Ik weet het eerlijk niet. Maar mogelijk kunnen vragen, die bij mij opkwamen, aanleiding zijn voor betrokkenen om zich over een en ander te bezinnen.

Mijn eerste vraag is: Helpen zulke schetsen de inleiders werkelijk verder? De indelingen kunnen ze vinden in elke korte verklaring, die ze volgens de schetsenschrijver toch bij de hand moeten hebben. En wat de inhoud van de overzichten betreft, die staat ook in elke korte verklaring. Ik neig tot het antwoord: Deze schetsen zijn overbodig. Als men tenminste een korte toelichting bij de hand heeft.

Mijn tweede vraag is: Wordt er in de vragen, die op de schetsen volgen niet veel te veel gevraagd? Ze worden toch gesteld aan jonge mensen? Ik neem mijn hoed af voor die jongens of meisjes, die al deze vragen kunnen beantwoorden! Achter heel wat vragen heb ik een vraagteken gesteld. Omdat ik het antwoord niet wist. Tenminste niet onmiddellijk.

Er worden m.i. ook te veel vragen gesteld naar aanleiding van de tekst. Op bl. 18 staat vraag 14: "In welke betekenissen wordt het woord "vlees" in de Schrift gebruikt? Welke betekenis heeft het hier?"

Het is al mooi dunkt mij, als men de laatste vraag beantwoordt. Maar moet men nu ook nog

weten wat "vlees" in de Schrift nog meer betekenen kan? Als er sprake is van Gods eed wordt gevraagd, wat Jacobus en de Bergrede over de menselijke eed zeggen. Als Ps. 95 aan de Heilige Geest wordt toegeschreven wordt gevraagd naar het verschil van inspiratie en illuminatie. Bij de tekst "Weest uw voorgangers gehoorzaam" in 13:17 wordt gevraagd, of het Independentisme in overeenstemming is met deze tekst en wat het tegenovergestelde is; en wat het Geref. Kerkrecht leert en waar de grens ligt van de gehoorzaamheid en tenslotte: "In welk Art. van onze K.O. is dit verklankt?" Zó staat het er.

Een derde en laatste vraag: Kan men niet volstaan met de Bijbel en een Paraphrase of korte Toelichting? Alle leden zouden dan zulk een Toelichting moeten doornemen, terwijl de inleider een bredere verklaring zou kunnen gebruiken. De vragen komen dan dunkt mij vanzelf wel los.

Dit ter overweging aangeboden door ondergetekende

H. J. Jager

## DE DRIEHOEK

### De kinderpostzegels aktie

verraste ons op een niet verwachte wijze. Natuurlijk, er was een gespannen afwachten. De Stichting had immers een verzoek gericht aan het landelijk comité om voor de bouw van de Driehoek een bijdrage te mogen ontvangen uit de opbrengst van de jaarlijks terugkerende kinderpostzegelaktie. De besprekingen hierover waren bijzonder prettig. Dit verhoogde de spanning. Bekend was, dat op 9 juni de definitieve beslissing zou vallen. Inmiddels zult U al wel gelezen hebben, dat het een bedrag van f 75.000,— is geworden. (Lees het nog eens goed over). Wanneer je dit voor het eerst hoort zijn geen woorden voorhanden om uit te drukken wat er in je omgaat. Dan ben je toch wel even stil. Vooral wanneer voor jezelf duidelijk is, dat het meer betekent dan alleen vijfenzeventigduizend gulden ontvangen. Het is meteen

### een opdracht.

De bijdrage werd nl. niet alleen ontvangen voor het gedeelte, dat nu in het stadium van de afbouw verkeert. Deze werd gebaseerd op het totale plan. Niet één groep, doch twee. Het bijzondere van de gift komt vooral hierin tot uiting, dat het in staat stelt reeds nu plannen te beramen voor de verwezenlijking van de volgende fase.

Dit is een zegen. Dit is genade.

We kregen geen subsidie. Hadden we het wel toegezegd gekregen dan zou de drastische bezuiniging van de overheidsuitgaven vermoedelijk een spaak in het wiel hebben gestoken. Alles was dan op de lange baan geschoven en hadden we vandaag nog geen tehuis gehad.

De kerken, en velen met haar, zijn in geloof gestart, laten we deze arbeid ook in geloof afmaken.

### Allemaal meedoen.

De laatste weken is er een beroep gedaan op de kerkjeugd door middel van „voor de jeugd, door de jeugd" en op een aantal bedrijven met „Ontwikkeling en ontspanning kindertehuis". Leg dit niet naast U neer.

De plaatselijke kerk van Ede droeg reeds rond f 5.000,— bij en is momenteel bezig met nog eens zo'n bedrag bijeen te brengen. Het ledental bedraagt rond 460. Zullen we het als voorbeeld nemen? De jeugd is bij de aktie zeer actief betrokken.

### Het werk neemt toe.

De laatste maanden doet zich een stijging voor in het aantal zaken, dat door ingrijpen van de politie onder de aandacht van de Stichting wordt gebracht. Uit het onderzoek blijkt dan, dat er reeds lang spanningen in het gezin aanwezig waren. Toch vroeg men niet de medewerking van de Stichting. Waarschijnlijk had bij tijdige hulpverlening veel leed voorkomen kunnen worden. Wij zeggen hiermede niet, dat men de oplossing van de gezinsmoelijkheden op de

Stichting kan afschuiven. De Stichting kan en wil alleen helpen in nauwe samenwerking met de ouders en de kerkgemeenschap. Zij is een instelling van de kerken en wil dit in haar werkmethode waar maken.

Voorwaarde is echter, dat zij daartoe dan ook financieel in staat wordt gesteld.

**De oogst van de maand**

is beneden de verwachtingen gebleven. Wanneer dit een gevolg is van de gedachte: als wij vóór de opening van het tehuis maar aan het tot ons gerichte verzoek hebben voldaan, dan hebben wij daar vrede mee. Laat ons echter niet te lang in het onzekere.

**Feestgave:** t.g.v. **geboorte** Siebe f 5,—; Eddy f 5,—; Marga f 5,—; Janne Maria f 5,—; Johannes Pieter f 25,—; Pieter f 5,—; Simone Elisabeth f 10,—; Mijke, A. f 15,—; Arie f 10,—; Gerdientje f 10,—; Aarnout f 10,—; zoon f 10,—; f 5,—; f 10,—; f 25,—.

t.g.v. **huwelijk:** f 13,—; f 10,—; 55-j. huwelijk f 10,—; f 44,20; dank voor felic. en vergeet ook niet wat het woord ons biedt, Markus 10; f 7,—; f 10,—; Uit dank voor felicitatie, ook van dochter f 30,—; f 2,50; coll. 25-j. huwelijksfeest f 15,—; 60-j. huw.feest f 26,10; bruidspaar f 15,—.

V.V. „Sola Gratia”, Rotterdam f 53,91; via prof. Doekes, coll. G.R.V. reis f 92,77; Jeugdver. in de N.O.P. f 12,—; Klein steentje voor het tehuis f 2,50; Vr. Ver. „Idelette van Buuren, Groningen f 25,—.

Verder de volgende giften: 3 van f 2,50; 9 van f 5,—; 18 van f 10,—; 2 van f 15,—; 1 van f 20,—; 6 van f 25,—; 2 van f 50,—; 1 van f 75,— en 2 van f 100,—.

Totaal huishoudgeld: kerken f 2.048,06  
particulieren f 1.351,42  
totaal ontwikkeling en ontspanning f 425,—

Giften en collecten kunnen worden gestort op girorek. nr. 52325 t.n.v. de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

**KERKNIEUWS**

**Beroepen** te Loosdrecht: kand. W. J. van der Linde te Zwolle; te Avereest-Dedemsvaart (bij accl.), te Kralingseveer-Krimpen a/d IJssel (bij accl.) en te Blija: kand. H. J. Begemann te Gouda; te IJmuiden: ds. R. Houwen te Hattum; te Orangeville (Ont. Can.): drs. J. Faber te Schiebroek/Hilligersberg-Centrum.

**Bedankt** voor Ommen: dr. J. Douma te Rijnsburg; voor Voorburg: ds. W. G. de Vries te Helpman; voor Enschede-Noord (miss. dienst op West-Irian, 2e pred.pl.): kand. H. J. Begemann te Gouda.

**Propaedeutische Examina.** Aan de Theologische Hogeschool te Kampen slaagden vóór het propaedeutisch examen de heren E. Hoogendoorn, Heemraadschapslaan 36, Amstelveen, H. Klein, Beetslaan 67, Rijswijk Z.H. en A. Schilder, Wortmanstraat 107, Kampen.

**Candidaats-examen.** Geslaagd voor het candidaats-examen de heer H. Kiezebrink, Werverdijk 5, Wapenveld.

**Ds. J. R. Wiskerke.** Ds. J. R. Wiskerke te Middelburg is door ziekte verhinderd zijn werk te verrichten. Hij maakt het naar omstandigheden goed, maar moet wel enige tijd volkomen rust houden.

**Ds. J. van der Haar.** De kerkeraad van de gemeente te Leiden verleende aan zijn predikant ds. J. van der Haar toestemming, om te voldoen aan een verzoek van de hoofdlegerpredikant ds. J. Drost, om gedurende 2 weken van juli de geestelijke verzorging te behartigen van het Centraal-hospitaal te Den Haag en gedurende de maand augustus die van het Dr. Mathijshospitaal te Utrecht.

**Brunssum-Treebeek.** De raad van de Gereformeerde kerk te Brunssum/Treebeek heeft de volgende verklaring uitgegeven inzake zijn besluit zich te voegen bij de classis 's-Hertogenbosch:

„De kerk te Brunssum/Treebeek maakt zich, evenals ongetwijfeld vele zusterkerken met haar zullen doen, in toenemende mate ongerust over de ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Vooral de laatste maanden is een duidelijke toespitsing te constateren van de gezeten moeilijkheden.

De moeilijkheden die sinds 1960 in het zuiden een rol hebben gespeeld en die aanvankelijk betrekking hadden op de kerk van Rijsbergen maar later ook op de kerken van Almkerk/Werkendam en Breda (ds. Smouter c.s.), dragen zeker het hunne bij aan de veelal gespannen verhoudingen in onze kerken. De kern van al deze moeiten is terug te brengen tot kritiek op de Gereformeerde Belijdenisgeschriften, zonder dat men de elkander beloofde kerkelijke weg in deze wenst te gaan.

Deze moeiten hebben in ons classicale ressort geleid tot een breuk, waardoor twee, zichzelf de wettige classis noemende vergaderingen sinds 10 februari 1966 afzonderlijk worden in de wandeling aangeduid als classis Eindhoven en classis Den Bosch.

Zoals bekend is Brunssum/Treebeek de classis Eindhoven blijven bezoeken. Ze meende hiervoor goede gronden te hebben en haar streven is er steeds op gericht geweest, de verzoening in de breuk te Breda, en daarmee in de classis te helpen bewerkstelligen. Duidelijke onwil van Breda (ds. Smouter c.s.), Almkerk/Werkendam en Rijsbergen heeft de kerk van Brunssum/Treebeek nu echter doen besluiten, niet langer de verantwoording te durven dragen voor een samenwerken met de kerken van de classis Eindhoven.

Hoewel zij het betreurt de band te moeten verbreken met die kerken, die zij lief heeft, meent ze niet anders te kunnen doen daar het werk van de classis Eindhoven wat betreft haar houding t.o.v. Breda (ds. Smouter c.s.), Almkerk/Werkendam en Rijsbergen niet kerkvergaderend werkt maar veeleer de kudde verstroot. Tot de kerken van Breda (ds. Smouter c.s.), Almkerk/Werkendam en Rijsbergen, wil de kerk van Brunssum/Treebeek een oproep richten om terug te keren van de heilloze weg van negering van de gemeenschappelijke accoorden, welke accoorden onze kerken tot de „Gereformeerde Kerken” maken.

De kerk van Brunssum/Treebeek stelt zich op het standpunt dat slechts dan een oplossing van de kwestie kan worden verwacht, wanneer wij gehouden willen worden aan Gods Woord, de drie formulieren van Enigheid en de D.K.O.”

**ADRESSEN**

**Ds. S. Braaksma**, Lorentzstraat 13, Assen; **Ds. C. Bijl**, Gijsbrecht van Amstelstraat 9, Hilversum, tel. (02950) 43365; **Ds. J. J. Wildeboer**, Burg. Schönfeldsingel 1, Winschoten, tel. (05970) 3616; **Brunssum-Treebeek:** Kruisbergstraat 66, Brunssum; **Oldenzaal**, scriba: H. Doeve, Sparstraat 77, Oldenzaal; penn. diakonie: Jak. Sluik, Dr. Poelstraat 25, Oldenzaal; **Pretoria** (Vrye Geref. kerk), scriba: G. van Renssen, 19de Laan 766, Rietfontein, Pretoria, tel. 70-234 (huis), 78-5618 (kantoor); **Ede (Gld.)**, scriba: J. Hoogland, Alb. Agneslaan 21 te Ede, tel. 8309 (binnenkort 18309).

Binnenkort verschijnt:

**VERANTWOORDING VAN EEN KEUS ANNO DOMINI 1967** door **PROF. J. KAMPHUIS**

De hoogleraar in de kerkgeschiedenis en het kerkrecht verantwoordt zich in deze brochure over zijn houding in de strijd in de gemeente van Kampen. Hij tekent deze strijd tegen de achtergrond van heel de worsteling in de kerken om de band aan de belijdenis en de gereformeerde kerkregering en wijst het independentisme, dat openbaar wordt in consistorio-cratie en domino-cratie, aan als het wortel-kwaad waardoor deze gemeente hoe langer hoe meer geïsoleerd is van haar zusterkerken.

Prijs f 3,90.  
Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij

**OOSTERBAAN & LE COINTRE N.V. - GOES**  
Postrek. no. 36000. Tel. (01100) 7555 \*

**Redactieleden:**  
Ds. H. AMELINK, Dr. J. BOSCH,  
P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Drs.  
J. G. VAN OORD, Dr. P. G. SMELIK,  
Prof. C. VEENHOF, Ds. G. VISEE

**Adres van de Redactie:**  
Ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

**Geref. Persvereniging „Opbouw”:**  
adres secretaris en penningmeester:  
Van Lynden van Sandenburglaan 16,  
Utrecht. Telef. 030-711450. Giro 448367.

**Administratie abonnementen:**  
Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist. Telef. 03404-12452

**Abonnementprijs**  
f 12.— per jaar (bij vooruitbetaling)  
Zeist. Giro 233117.  
Advertentieprijs 20 ct. per mm  
Familieberichten 15 ct. per mm

**De redactie verzoekt u dringend bij eventuele correspondentie te letten op het nieuwe adres.**

Vervuld van dankbaarheid jegens God berichten wij U de geboorte van ons dochtertje en zusje

**GISELA ANDREA**

R. HARTMAN  
P. HARTMAN-POSTUMA  
COENRAAD  
SIGRID

Hoogeveen, 29 juni 1967  
Vondelstraat 2

Door Gods goedheid werden wij verblijd met de voor spoedige geboorte van een dochter en zusje

**CAROLINE WILMA**

B. KLAASSEN  
A. J. KLAASSEN-HIETLAND  
EGBERT

Gees, 1 juli 1967

Met dank aan God en grote blijdschap berichten wij U de geboorte van

**KOSSE WOUTER (Ewout)**

A. DIK  
J. M. DIK-DORST  
MARJA

Utrecht, 1 juli 1967  
Linnaeuslaan 7

**Binnen enkele dagen verschijnt:**

**„DE BELOFTE VAN HET EEUWIGE LEVEN”**

Enkele opmerkelijke bladzijden uit „De Voorzeide Leer”  
deel C van Ds. C. Vonk te Schiedam.

Verz. en v.e. korte inleiding voorzien door  
G. van Meerkerk te Sliedrecht.

Toezending na ontv. v. f 1,75 op postrek. 216828 t.n.v.  
FIRMA WESDIJK EN LIEBEEK  
Barendrecht.

Voor verspreiding gereduceerde prijs op aanvraag.

**Drukkerij Steenberg**  
**ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452**

★

**Periodieken**  
**Boekwerken**  
**Handelsdrukkerij**